

Şaguly ussa

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar
написано kitapcy | 22 января, 2025
Şaguly ussa ŞAGULY USSA

Günbatar Türkmenistanda we Türkmensährada giňden tanalýan meşhur ussa Şaguly ýomutlaryň uzynagynyň sakawy tiresinden bolan Berdiniň ikinji ogludyr. Onuň iki aýalyndan on üç perzendi bolupdyr. Goşahyr diýen ýerde önüp-ösüpdür. Şaguly pyçak, çakgy, tüňçe, tüpeň, tagan, aw tutulýan gapan, gyrkylyk hem-de aýal-gyzlar üçin nepis şaý-sepleri ýazapdyr. Ýöne onuň adyny arşa çykaran suw we ýel degirmenini gurmagydyr. 1923-nji ýylyň ahyrlarynda Ahaldan biri onuň öýüne myhman gelýär. Ol ýel degirmeniniň şekilini aýdyp berýär. Bu ussanyň kalbyny gozgalaňa salýar. Myhmanyňy ugradansoň daga gidýär. Daşlary synlaýar. Ilki dödesinden miras galan käriziň boýunda suw degirmenini gurýar. Alty müň düýp erik, 150 düýp igde ýetişdirýär, gawun-garpyz ekýär. Miweleriň datly tagamy agzyndan gitmedik gojalaryň şindi-şindem ony ýatlaýany tapylýar.

Şol mahallar günbatarda un üwetmek uly hyllallady. Harazlar ýokdy. Ilat kerwen gurap, dänelerini uzak ýerlere äkidýärdi. Şaguly ussa halky bu derdeserden dyndarýar. Ol Däneatanyň birki kilometr demirgazygynda ýel degirmeni üçin ýer bejerýär. Ýel degirmeni üçin ýer bejerýär. Ýel degirmeniniň görnüşi silindr şekilinde bolupdyr. Agramy iki tonnadan geçýän bir metr galyňlykdaky daşy dagdan getiripdirler.

■ Ony dagdan nädip getirdilerkä?

Bu sowala ussanyň ogly, sekiz onlugy külterlän Täçguly aga:
– Şon-a, bizem bilemzok. Öz-ä gaty geň – diýip, jogap berýär. Binýadynyň diametri 6 metre, diwarynyň giňligi 60 santimetre ýetipdir. Beýikligi bolsa 22 metre barabardyr. Oňa 4 ganatly, aýlanyp durýan, uzynlygy 2 metre golaý çarh ýasapdyr. Şol çarh ýel haýsy tarapdan össe, degirmeni işledipdir. Ýel güýçli

össe, çarh çalt aýlanjak. Onsoň tilsim bilen, belli bir tizlikde aýlanar ýaly edipdir. Aýdaly, bir adam bugdaýyny üwetdi, oňa ýarma gerek. Nätmeli? Ussa oňam tärini tapypdyr. Çeýe ýüpüň düwünjikleri bolup, ony birinden beýlekisine ryçagyň kömegi bilen geçirseň, degirmen daşlarynyň arasy çalaja açylýar. Ynha, onsoň ýarmaňy alyber. Jöwendir tüwini döwmegeň oňarypdyr.

Ussa basym juwaz bilen künji ýagyny almagam ýola goýupdyr. Märekäniň ugry Däneata gönügiptir. Ussanyň öýüniň gelim-gidimi köpelipdir. Daşdan gelenleriň myhman ýeri bolmasa, göni ussanyň öýüne düşüpdirler. Ussanyň aýaly Ogulbibi zordan hyzmat edip ýetişipdir, ýöne gaşyny çytmandyr. Bir gün Şaguly ussa:

– Rugsat berseň, Türkmenşähra gitjek. Üç aýdan köp eglenmerin. Hünärimi görkezsem hem-de saňa kömekçi gözlesem – diýýär. Ogulbibi razylaşýar.

■ Kümmethowuzda

Ol Kümmethowza barýar. Bir uly kepäniň deňinden geçip barýarka, jarkyldy, taňk-tuňk sesleri eşidýär. Sowlup, içeri girýär. Bu ussahana eken. Ençeme ussa garader bolşup, işleşip otyrlar eken. Olar keseki biriniň geleninem aňşyrmadyrlar. Ahyry orta boýly, ak ýüzli, garynlagrak kişä ussabaşy parsyň gözi düşýär. Madyrdap, Şaguly ussanyň ýanyna gelip, habar gatýar. Munuň ussadygyny derrew bilýärler. Ussalara at nallaryny ýasamak, bejermek buýrulan eken. Ussalarbaşy öz ussalarynyň oňarmadyk 4-5 nalyňy Şagulyňyň eline tutdurýar. Birhaýukdan nallar taýyn bolýar. Aperin! At nallarynam beýle owadan hem nepis bejerse boljak eken! Ussabaşy Şagulyňyň daşyndan aýlanyberýär. Beýlekiler bolsa, myhman ussa gözügidijilik bilen seredýärler. Ol şol günüň özünde demirçu ussalyga işe alynýar. Basym şäher häkimi ussahana gelýär. Ol Şaguly ussa at göwüsbendini ýasamagy tabşyrýar. Taýyn bolanda eltip berýärler. Şol wagt häkimiň öýünde Owganystandan gelen baý täjir bar eken. Bular at göwüsbendiniň owadan hem pugta ýasalyşyna kellerini ýaýkap, esli mahal oturypdyrlar. Myhmanam

gitmäňkä, aty üçin birini ýasamagy tabşyrypdyr. Şaguly ussa onuňam islegini berjaý edipdir. Şundan soň däneataly ussanyň abraýy has-da galýar. Indi atly-abraýly emeldarlar, baýlar, täjirler Şaguly ussa dürli zatlary ýasatmak üçin nobata durýarlar. Bir gün Şaguly ussa hasap edip görse, sanalgyja wagty galypdyr. Ol häkimin kabulhanasyna baryp, ýurduna gitmäge rugsat soraýar. Häkim hiç zada zar etmejekligine söz berip, oňa ussahanasynda galmagy tekliپ edýär. Ussa gitmehi berk ýüregine düwenligini aýdýar. Häkim hyzmatlary üçin usssa gaýta-gaýra minnetdarlyk bildirýär hem-de gerek zadyny aýtmagy soraýar. Ussa ýekeje haýysyny mälim edýär. Häkim ony Gurbanberdi atly hoja gyzyna öýlendirip goýberýär. Şaguly ussa menzil-menzil aşyp, Däneta geleninden iki gün geçensoň, Gurbanbibi agyr syrkawlaýar, endam-jany çişýär. Dogan-garyndaşy alysda galan ýalňyz naçaryň ýagdaýy ussany-da, Ogulbibi ejäni-de uly alada goýýar. Ýöne edil şol pursat ady belli tebip, Garagul keri däne üwetmäge gelyär. Syrkawy oňa görkezýärler. Ol ýaýykda ýaýylyp, üstünden bir ýyl geçen sary ýagy tapdyrýar. Syrkawyň kellesini kölegede goýup, göwresini günde ýatyrýar. Ýagy kellesinden başga ýerine çalýar, syrkawyň endamyndan sary suw çykyp, gara der bolýar. Gurbanbini iki-üç günden sagalyp, aýak üstüne galýar. Ol on dört ýaşynda eken. Ogullary Hojaberdi, Hojadurdy häzir Türkmensähranyň Bibişirwan obasynda ýasaýar. Hojaberdi tüpeňi dagy elektrik togy arkaly ýasaýar.

Ýeri gelende, Şaguly ussanyň ýasan kyrk dilli çakgysy barada kalam agyz söz. Muny öňräk eşidipdim, emma anyklamak başartman ýördi. Rowaýata ýakyn gürrüňlerem bar.

■ Gören barmy, şol täsin çakgyny?..

Golaýda ussanyň Gumdagda ýasaýan agtygy Rahym Şükür ogly bilen söhbetdeş bolmak miýesser etdi. Men kyrk dilli çakgy hakynda soradym. Ol:

– Hä, ony göremok. Ýöne gumdagly Allaguly Dürli Mergen bilen dostlukly gatnaşykda eken. Bir gün dostuna myhman bolýar. Ady belli ussanyň gelenligini eşidip, märeke üýşýär. Köpçülikde

her hilisi bolýar. Olaryň içinde göwnüýetmezçilik edýänleri-de tapylýar. Olar:

– Oturan ýeriňde ussatlygyňy niçik delillendirjek? – diýen sowaly orta atýarlar. Öý eýesi muny ýokuş görýär. Ussa weli, äwmän goltuk jübüsinden kyrk dilli çakgysyny orta oklap:

– Kin şu çakgynyň ýekeje dilini açyp bilse, özüne bagyşlajak – diýýär.

Çakgyby ilki bimazalar açmaga synanýarlar, soňra oturanlaryň hemmesi. Gün ikindi ýerine baryar. Oňarmandylar. Olar ussadan çakgyny açyp bermegi haýyş edipdirler.

Şaguly ussa çakgybyň görer göze çala bildirip duran iňňedenem inçe demirjigini çykarýar. Diller öz nobatyna açylyp başlaýar. Eger dördünji dili goýup, üstaşyr başınjy dili açjak bolsaňam başartmandyr. Hemmesi öz nobatyna açylypdyr. Ýapylanda hem şeýdipdir.

Göwni ýetmeýänleriň sesine suw guýlana dönüpdür. Ussa şol çakgyby dosty Dürli Mergene peşgeş beripdir.

■ Ussanyň ömrüniň soňky pursatlary

Gazanjykda Sowet hökümeti berkarar edilýär. 1932-nji ýylyň maý aýynda ussany raýkomuň sekretarybyň çagyryandygyny aýdýarlar. Degirmenleriniň fotosuratlaryny alýarlar. Tutha-tutlukdan gözünüň ody alnan ussa: «Menem gapgarjaklar-ow» diýip pikirlenýär hem-de şol gijäniň özünde Türkmensähra gönügyär. Ony alyp çykýarlar. Şaguly ussa onuň özüne garyn ýagyny çigligine iýdirýär, pamyga peşewini siňdirip, içini arassalaýar. Soňra çille ýüpek bilen garnyby tikýär. Kelläni hem bejerýär:

– Ýöne sag gözi kör boldy – diýip, bu wakanyň şaýatlarynyň biri, togsan ýaşa ser urup, ýogalan madawly Mämmet Musa ogly aýdardy.

Şaguly ussa ýurduny zarlap, altmyş ýaşlarynyň töwereginde, Türkmensähraýyň Gyzyletrege örän golaý Teňli diýen ýerinde aradan çykypdyr.

Men uly döwletiniň eýesi – 7 ogul, 5 gyzyň dädesi gojalşan Täçguly Şaguly oglundan:

– Ussanyň halypasy kim bolupdyr? – diýip soradym. Ol endigine görä:

– Allatagalanyň özi onuň gursagyna guýupdyr – diýip, gysgaça jogap berýär.

Ýaşulynyň ogullary dürli kärlerde işleýärler. Olaryň jaý salýan ussa bolup ýetişenleri-de bar. Ýasan iklerini-de biri-biriniňkiden tapawutlandyrmak çetin. Şaguly ussanyň Nury atly madawly inisiniň palta bilen penjire, gapy, nagyşly telär, çakgy bilenem ik ýasaýşyny öz gözüm bilen görüpdim.

Meşhur ussanyň Dänetanyň demirgazygynda guran harazynyň iki-üç adam boýy diňleri häzirem bar.

1994 ý.

Annatagan NURGELDIÝEW. Taryhy şahslar